

ارزیابی گزارش دیده‌بان حقوق بشر (۲۰۰۹) در مورد استفاده رژیم صهیونیستی از فوسفور سفید علیه مردم غزه از منظر حقوق بین‌الملل

آرامش شهبازی*

چکیده

کاربرد فوسفور سفید توسط رژیم اشغالگر قدس علیه مردم غزه در جنگ ۲۲ روزه (۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۷ ژانویه ۲۰۰۹) قربانیان زیادی از خود به جای گذاشت. استفاده از فوسفور سفید علیه مردم غزه، نه اتفاقی بود و نه آبی، بلکه به صورت برنامه‌ریزی شده و به دفعات در مکان‌های مختلف توسط نیروهای زمینی و هوایی رژیم اشغالگر قدس تکرار شده است. گزارش دیده‌بان حقوق بشر در مارس ۲۰۰۹ مبین این واقعیت است که نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس، بارها از مهمات دارای فوسفور سفید در بمباران مناطق مسکونی غزه استفاده کرده‌اند که این امر منجر به ورود خسارات جدی به ساختمان‌های غیرنظامی از جمله مدارس، شرکتها، مراکز خرید، مراکز درمانی و کشته و زخمی شدن افراد غیرنظامی بسیاری در این مناطق شده است. ارزیابی گزارش دیده‌بان حقوق بشر براساس موازین حقوق بین‌الملل محور اصلی این مقاله را تشکیل می‌دهد.

واژگان کلیدی: نوار غزه، جنایت جنگی، فوسفور سفید، حقوق بشردوستانه، جنگ ۲۲ روزه، فلسطین، رژیم اشغالگر قدس

*. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبایی، arameshshahbazi@gmail.com

مقدمه

در ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ رژیم اشغالگر قدس حملات هوایی و متعاقباً تهاجم زمینی خود را علیه نوار غزه آغاز کرد. در اثر این حملات که تا ۱۷ ژانویه ۲۰۰۹ (۲۸ دی ماه ۱۳۸۷) ادامه یافت تعداد قابل توجهی از مردم غیرنظامی غزه کشته و مجروح شده، ساختمان‌ها و تأسیسات زیادی منهدم شدند. اعلام آتش‌بس یک‌جانبه توسط رژیم صهیونیستی در شنبه شب ۱۷ ژانویه ۲۰۰۹ باعث شد تا درگیری‌های نظامی در نوار غزه تا حدودی فروکش کند.

هر چند حملات رژیم اشغالگر قدس به مردم بی‌دفاع غزه پس از اعلام آتش‌بس صوری این رژیم کماکان ادامه یافته، اما آنچه در تهاجم ۲۲ روزه رژیم اشغالگر قدس به منطقه غزه بسیار مشهود و تأسف‌برانگیز بود، استفاده وحشیانه نیروهای رژیم صهیونیستی از سلاح‌ها و مهمات حاوی فسفر سفید علیه مردم غزه بود؛ ماده‌ای که باعث اشتعال گسترده و سوختگی‌های شدید می‌شود. در اعتراض به این اقدام ددمنشانه رژیم صهیونیستی، شماری از نهادهای بین‌المللی به تحقیق، بررسی و اظهارنظر پرداختند. در این میان، دیده‌بان حقوق بشر به‌عنوان یک سازمان بین‌المللی غیردولتی و مستقل، پس از بررسی موضوع استفاده نیروهای رژیم صهیونیستی از فسفر سفید علیه مردم غزه، گزارش خود را در ۳۰ مارس ۲۰۰۹ منتشر ساخت.^۱ بی‌تردید گزارش دیده‌بان حقوق بشر در مارس ۲۰۰۹ و شواهد و اطلاعاتی که توسط این مرجع به دست آمده می‌تواند راهگشای مناسبی در این خصوص باشد. مصاحبه‌ها، عکس‌ها و شواهد موجود از آثار تخریبی این ماده در غزه که به زعم کارشناسان دیده‌بان می‌تواند موضوع تحقیقی مستقل در طرح مسئولیت کیفری فردی سران و مسئولان رژیم صهیونیستی باشد، سندی معتبر در مورد ارتکاب جنایات جنگی توسط نیروها و مقامات این رژیم و قابل استناد توسط دولت‌هایی مثل جمهوری اسلامی ایران است که خواستار توجه جامعه جهانی به وضعیت غزه و تعقیب و مجازات مرتکبین جنایات بین‌المللی هستند.

در این مختصر، ضمن تمرکز بر گزارش دیده‌بان حقوق بشر، بررسی‌های موردی صورت گرفته، برخی اظهارات مأموران عالی‌رتبه رژیم اشغالگر قدس، و آثار موجود در غزه که مؤید ارتکاب این جنایات در غزه است، به قواعد حقوق بین‌الملل موضوعه در این خصوص نیز خواهیم پرداخت. بی‌تردید فارغ از این امر که جنایات ارتكابی رژیم صهیونیستی در نوار غزه هر انسانی را

1. Rain of Fire, Israel's Unlawful Use of White Phosphorus in Gaza, 2009 Human Rights Watch, Printed in the United States of America, available at <http://www.hrw.org>, (30 March 2009).

لازم به یادآوری است که در طول مقاله بارها به گزارش دیده‌بان حقوق بشر در مورد استفاده رژیم صهیونیستی از فسفر سفید علیه مردم غزه استناد شده است. از آنجا که دسترسی به این گزارش از طریق اینترنت امکان‌پذیر شده است ارجاع به صفحه مورد استناد گزارش نمی‌تواند چندان دقیق قلمداد شود. بنابراین تمام ارجاعات به گزارش به همین نشانی اینترنتی ختم می‌شود و برای جلوگیری از افزایش حجم مقاله از ذکر مکرر منبع در پاورقی خودداری شده است.

آزرده می‌سازد، بررسی حاضر در چارچوبی حقوقی و مستقل از هرگونه جهت‌گیری سیاسی یا مذهبی خاص صورت خواهد گرفت.

مبحث نخست) گزارش دیده‌بان حقوق بشر در مورد جنایات جنگی رژیم صهیونیستی در نوار غزه

گفتار اول) بیان وقایع با تکیه بر گزارش دیده‌بان حقوق بشر در غزه

گزارش دیده‌بان حقوق بشر در خصوص کاربرد وسیع فسفر سفید در خلال عملیات نظامی ۲۲ روزه علیه مردم غزه که از ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹ ادامه یافت و به عملیات «هدایت عملیاتی طرح»^۲ نیز مشهور شده بر مبنای تحقیقات عمیقی که در غزه صورت گرفته و با بررسی شواهد عینی و مصاحبه با برخی قربانیان تهیه شده است.

به‌زعم دیده‌بان حقوق بشر با توجه به شواهد و مدارک، آثار به‌جای مانده از قربانیان و همچنین علائم موجود در منطقه، رژیم اشغالگر قدس از فسفر سفید در برخی از سلاح‌های به‌کار رفته در جنگ استفاده کرده است. گرچه ظاهراً رژیم اشغالگر قدس با انجام تحقیقات ضروری در خصوص کاربرد فسفر سفید موافقت کرد، اما به نظر دیده‌بان، تجارب قبلی نشان می‌داد که امکان تحقیقی هدفمند در این مورد از سوی رژیم اشغالگر قدس بعید به‌نظر می‌رسد. تحقیقات پیشین در مورد اقدامات نظامی رژیم اشغالگر قدس در نقض حقوق مخاصمات مسلحانه، شاهدی بر این امر است؛ هرچند عمدتاً توجه رژیم اشغالگر قدس در اقدامات صورت گرفته بر این امر استوار بود که اشتباه در چنین صحنه شلوغ و تحت چنین فشاری در زمان مخاصمه غیرقابل اجتناب است.

دیده‌بان نتیجه گرفته که تمام جنگ‌افزارهایی که در آنها از فسفر سفید استفاده شده بود، توسط کارخانجات ایالات متحده آمریکا، یعنی کارخانه ساخت جنگ‌افزارهای هوایی تیوکل^۳ و قبل از سال ۱۹۸۹ ساخته شده که در آن زمان برای کارخانه مهمات‌سازی نظامی لوییزیانا فعالیت می‌کرد.^۴ به همین دلیل به زعم دیده‌بان، دولت ایالات متحده که تأمین‌کننده مهمات دارای فسفر سفید برای رژیم اشغالگر قدس بوده است باید تحقیقات لازم را برای تعیین اینکه آیا رژیم

2. Operational cast lead

THS89D112-003 155MM M825E1.

۳. بیشتر این سلاح‌ها دارای این کد شناسایی بودند:

4. C.f. Jane's Ammunition Handbook 2007-2008, Leland S. Ness and Anthony G. Williams, eds., (Surrey, UK: Jane's Information Group Limited, 2007), p. 644. Available at http://www.janes.com/extracts/extract/jah/jah_0461.html, accessed March 6, 2009. The original M825 suffered from flight instability, requiring the new A1 version. The E1 brings the old shells to A1 standard.

اشغالگر قدس از این مهمات در نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی استفاده کرده است یا نه، انجام دهد.

در خلال عملیات نظامی از ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹ رژیم اشغالگر قدس مانع ورود هرگونه دارو به غزه و حتی اقدامات نظارتی در اجرای حقوق بشر در این منطقه شد. از طرفی گذرگاه رفح در مصر نیز توسط این دولت بسته شد. ناظران و محققان دیده‌بان حقوق بشر که قادر به ورود به غزه نبودند در این مدت در قسمت مسیر نظامی ۱۹۴۸ به شمال غزه متوقف شدند. در ۹ و ۱۰ و ۱۵ ژانویه آنها شاهد اقدام نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس در گشودن آتش مشتمل بر فسفر سفید بر سر مردم غیرنظامی آن‌گونه که در شهر غزه و جلیله اتفاق افتاد، بودند. با این حال، کارشناسان دیده‌بان حقوق بشر در ۲۱ ژانویه و سه روز پس از خاتمه آخرین عملیات از گذرگاه رفح وارد غزه شدند و طی ده روز به تحقیقات خود ادامه دادند. در خلال این مدت، دیده‌بان حقوق بشر در این خصوص بیست و نه روز مصاحبه را با برخی قربانیان و شاهدان، رانندگان آمبولانس و پزشکانی که با آسیب‌دیدگان ارتباط داشتند، انجام داد.

گفتار دوم) توصیه‌های دیده‌بان حقوق بشر به رژیم صهیونیستی، امریکا و سازمان ملل متحد

در اول فوریه ۲۰۰۹ پرسشنامه مفصلی در خصوص کاربرد این سلاح‌ها از سوی دیده‌بان حقوق بشر تهیه و به نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس تحویل گردید. در ۱۵ فوریه نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس چنین پاسخ داد که هیأتی برای تحقیق در این خصوص تشکیل شده و پس از خاتمه تحقیقات، پاسخ برای دیده‌بان ارسال خواهد شد. دیده‌بان حقوق بشر پیش از ارائه گزارش نهایی، توصیه‌هایی مقدماتی ارائه کرد که مخاطبان آن عبارت بودند از: رژیم اشغالگر قدس، سازمان ملل متحد و ایالات متحده امریکا.

مهم‌ترین توصیه‌های دیده‌بان به رژیم اشغالگر قدس عبارت بودند از:

- دستور توقف کامل کاربرد مهمات دارای فسفر سفید در مناطق مسکونی غزه و دیگر مکان‌ها؛

- تصویب پروتکل الحاقی (پروتکل سوم) ممنوعیت یا محدودیت کاربرد بمب‌های آتش‌زای کنوانسیون سلاح‌های متعارف؛

- انجام اقدامات لازم و ضروری برای قربانیان و پرداخت غرامت بابت کشته‌شدگان، مجروحان و خسارات وارد به اموال و همچنین تخریب‌های صورت گرفته توسط نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس در نتیجه کاربرد فسفر سفید در نقاط مسکونی شهر غزه؛

- صدور مجوز ورود به غزه برای کارشناسان درمانی، پزشکان و تجهیزات و ادوات درمانی برای مداوای آسیب‌دیدگان سلاح‌های مشتعل بر فسفر سفید؛
- تسهیل در خروج آسیب‌دیدگان و قربانیانی که امکان درمان و بهبود وضعیت آنها در غزه ممکن نیست.

توصیه‌ها به سازمان ملل عبارت بودند از:

- تحقیق درباره کاربرد فسفر سفید از سوی نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس به‌عنوان بخشی از بررسی‌های سازمان ملل در خصوص رفتار نیروهای نظامی در غزه از سوی شورای حقوق بشر و نماینده عالی تحقیق منتخب از سوی دبیرکل و همچنین قرار دادن این موضوع در دستور کار تحقیقات آتی ملل متحد؛

- افشای نتایج تحقیقات گروه‌های تحقیقی سازمان ملل در خصوص رفتار در غزه و منطقه جنوبی رژیم اشغالگر قدس در زمان مخاصمه؛

- ضرورت تعیین کمیسیون‌های تحقیق مستقل از سوی شورای امنیت و دبیرکل در خصوص کلیه ادعاهای موجود در خصوص نقض حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، از جمله استفاده از فسفر سفید از سوی نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس و نیروهای حماس در فاصله زمانی ۲۷ دسامبر ۲۰۰۸ تا ۱۸ ژانویه ۲۰۰۹. این کمیسیون‌ها باید به کشف وقایع لازم و ارائه توصیه‌های ضروری برای طرح مسئولیت بانیان و تعیین جبران خسارت برای قربانیان بپردازند.
توصیه‌ها به ایالات متحده امریکا عبارت بودند از:

- تحقیق در این خصوص که آیا رژیم اشغالگر قدس از تولیدات دارای فسفر سفید در غزه در نقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی یا هرگونه موافقتنامه انتقال مهمات یا سیاستی این‌چنینی استفاده کرده است یا نه؛
- توقف انتقال هرگونه مهمات دارای فسفر سفید به رژیم اشغالگر قدس تا زمانی که تحقیق حاضر به نتیجه‌ای منتهی شود.

گفتار سوم) فسفر سفید و استفاده رژیم صهیونیستی از آن علیه مردم غزه بند اول) ماهیت فسفر سفید و آثار جانبی آن

فسفر سفید ماده‌ای شیمیایی است که در تماس با اکسیژن مشتعل می‌شود و دود عظیمی از آن ساطع می‌گردد که با رایحه‌ای شبیه به سیر در مدت تقریباً ۷ دقیقه می‌سوزد. فسفر سفید در تماس با اکسیژن مشتعل شده، تا بیش از ۱۵۰۰ درجه فارنهایت یا ۸۱۶ درجه سلسیوس و تا زمانی که هیچ اکسیژنی وجود نداشته باشد یا ذخیره اکسیژن پایان پذیرد، قدرت اشتعال دارد. در برخورد فسفر سفید با پوست، سوختگی‌های عمیق و دایمی پدید می‌آید که گاه عمق سوختگی‌ها

تا مغز استخوان نیز می‌رسد. عفونت و جذب مواد شیمیایی در پوست به خساراتی جدی منتهی می‌شود و در بیشتر موارد با مرگ همراه است.^۵

فسفر سفید در تسلیحات نظامی، بمب‌ها، راکت‌ها و خمپاره‌اندازها به کار می‌رود و اساساً به منظور مه‌آلود کردن صحنه عملیات نظامی از آن استفاده می‌شود. پس از برخورد چنین تسلیحاتی با زمین یا با ترکش‌های هوایی، فسفر سفید موجود در تسلیحات از خود دود سفید متراکمی ساطع می‌کند که نیروهای نظامی با استفاده از آن استتار کرده، به راحتی می‌توانند جابه‌جا شوند. علاوه بر این، دود حاصل در دید ماورای قرمز و سیستم‌های ردیاب اختلال ایجاد کرده، با ایجاد مانع، از نیروهای نظامی در برابر موشک‌های ردیاب و هدایت شونده محافظت می‌کند.^۶

فسفر سفید به خودی خود یک سلاح شیمیایی محسوب نمی‌شود و کاربرد آن ممنوع نیست.^۷ با این حال، مانند بقیه سلاح‌های دیگر، حقوق بشردوستانه بین‌المللی در توسل به سلاح‌های حاوی آنها اصولی بنیادین را به عنوان محدودیت‌های ضروری بیان کرده که در مباحث آتی به تفصیل به آنها خواهیم پرداخت.

بند دوم) دامنه عملیات رژیم اشغالگر قدس با استفاده از مهمات دارای فسفر سفید و برآورد خسارات جانی و مالی وارد شده

بنا بر گزارش دیده‌بان حقوق بشر در عملیات غزه، نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس به سه شکل از فسفر سفید استفاده کردند.

اول اینکه در حداقل سه حمله هوایی به مناطق غیرنظامی. در ۱۵ ژانویه ۲۰۰۹، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس در عملیاتی در مناطق پرجمعیت غزه مستقیماً از موشک‌های هوایی حاوی فسفر سفید علیه مناطق مسکونی و مکان‌هایی که جمعیت غیرنظامی پناه گرفته بودند، استفاده کرد که منجر به کشته شدن دست‌کم چهار غیرنظامی از یک خانواده شد. در آن روز

5. "Exposure to White Phosphorus," signed by Dr. Leon Fulls, Ministry of Health War Room, January 15, 2009, Ref. Cast Lead SH9 01393109. Original Hebrew on file at Human Rights Watch.

6. C.f. Jane's Ammunition Handbook 2007-2008, Leland S. Ness and Anthony g. Williams, eds., (Surrey, UK: Jane's Information Group Limited, 2007), p. 644. See http://www.janes.com/extracts/extract/jah/jah_0462.html, accessed March 6, 2009.

۷. در کنوانسیون ممنوعیت توسل به سلاح‌های شیمیایی مستقیماً به تسلیحات محتوی فسفر سفید به‌عنوان یک سلاح شیمیایی اشاره نشده است. با این حال به‌زعم برخی از آنجا که در آثار وارد، شباهت زیادی میان این تسلیحات وجود دارد و از سوی دیگر با توجه به کاربرد دوگانه آنها، می‌توان چنین تسلیحاتی را در زمره سلاح‌های شیمیایی وارد کرد. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: سیدقاسم زمانی، «حقوق بین‌الملل و کاربرد سلاح‌های شیمیایی در جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران»، بنیاد حفظ آثار و ارزش‌های دفاع مقدس، ۱۳۷۶.

خسارات قابل توجهی هم به ساختمان‌های اداری و جمعیت هلال احمر و ساختمان‌های نزدیک به آن وارد گردید که به اخراج دست‌کم پنجاه بیمار و پانصد محلی مقیم از حوالی آن منجر شد. در همان روز، دست‌کم سه موشک حاوی فسفر سفید به ریمال در مجاورت مرکز شهر غزه اصابت کرد که به آتش گرفتن چهار ساختمان و تخریب بیش از ۳/۷ میلیون دلار ذخیره دارویی موجود انجامید.

در حمله علیه دفتر سازمان ملل در امور پناهندگان و مدرسه بیت لاهیا، از آنجا که نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس در محل حاضر نبودند دیده‌بان حقوق بشر توجهی در توسل به فسفر سفید به‌عنوان وسیله‌ای برای تیره‌کردن صحنه درگیری نیافت و حتی مسئول نیروهای نظامی در پاسخ به نامه دیده‌بان حقوق بشر، از پاسخگویی امتناع و به تحقیقات در حال پیگیری استناد کرد. دوم اینکه، در اقدامی مشابه، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس در اقدامات خود که به حاشیه مناطق مسکونی نیز کشیده می‌شد از فسفر سفید به‌عنوان پوششی برای حرکت جمعیت نظامی‌اش استفاده کرد. در برخی قضایای موجود در این خصوص مثلاً در قضیه دهکده سیافا در کنار بیت لاهیا در ۴ ژانویه و در دهکده خوضاع در غرب خان یونس در ۱۰ و ۱۳ ژانویه، مقادیر زیادی از مهمات دارای فسفر سفید به مناطق مسکونی در این منطقه پرتاب شد که به کشته شدن دست‌کم شش غیرنظامی و مجروح شدن دوازده نفر انجامید. استفاده از فسفر سفید در این مناطق مسکونی، تعهد به اتخاذ اقدامات مقتضی در جهت به حداقل رساندن زیان وارد به جمعیت غیرنظامی را نقض کرد.

سوم اینکه نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس از تسلیحات هوایی حاوی فسفر سفید در مناطق غیرمسکونی در مسیر نظامی جداسازی رژیم اشغالگر قدس از غزه به‌منظور استتار نیروی نظامی، سوزاندن درختچه‌هایی که ممکن بود از سوی گروه‌های نظامی فلسطینی به‌عنوان محل اختفا مورد استفاده قرار گیرند و همچنین برای انفجار مین‌های زمینی و ادوات انفجاری استفاده کرد.

در تمامی این موارد اگر قصد و نیت اصلی استتار نظامی بوده است، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس، امکان توسل به تسلیحاتی جایگزین به‌جای توسل مکرر به فسفر سفید را داشته و مثلاً می‌توانسته از گلوله‌های صد و پنجاه و پنج میلی‌گرمی دودزا که به همان میزان فسفر سفید دود ایجاد می‌کرد، استفاده کند که فاقد خساراتی مشابه با فسفر سفید است.

علاوه بر این، رژیم اشغالگر قدس و نیروهای نظامی رسمی این رژیم، در توجیه تعداد فراوان آسیب‌دیدگان غیرنظامی در غزه بارها حماس را به جهت استفاده از غیرنظامیان به‌عنوان سپر

نظامی^۸ و اهداف جنگی محکوم کرده بود. در برخی پرونده‌های موجود در این سند، دیده‌بان حقوق بشر به مدرکی در خصوص استفاده حماس از سپر انسانی در آن محدوده در زمان مخاصمه دست نیافت. در برخی مناطق، مثل خوضاع و تل‌ال‌هوا در مجاورت شهر غزه، حضور رزمندگان فلسطینی در مخاصمه مشهود است. با این حال این امر توجیهی در توسل به استفاده از فسفر سفید در منطقه‌ای مسکونی نیست.

دیده‌بان معتقد است که عملاً تعداد فلسطینی‌های کشته و زخمی شده با فسفر سفید نه به‌درستی معلوم شده و نه به‌طور کامل معلوم خواهد شد. بیمارستان‌های غزه به جهت امکانات محدود خود قادر به شناسایی میزان دقیق آثار فسفر سفید و همچنین تعداد آسیب‌دیدگان از آن نشده‌اند. با وجود این، آثار جدی این مواد بر غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی مشخص است. در شش قضیه موجود در این گزارش، به‌طور مستقیم به کشته شدن دوازده غیرنظامی، مشتمل بر سه زن و هفت کودک اشاره شده که یکی از آنها دارای فرزندی پانزده ماهه بوده است. دوازده نفر نیز به سبب استنشاق دود ناشی از این مواد آسیب‌های جدی دیدند. دیده‌بان حقوق بشر به مواردی برخورد کرد که در آنها غیرنظامیان پس از گذشت بیش از دوازده روز از پایان مخاصمه اصلی از تماس با فسفر سفید صدمه دیده بودند.

بیمارانی که به‌رغم عجز پزشکان فلسطینی از رسیدگی در غزه مورد معاینه قرار می‌گرفتند، به ادعای این پزشکان عمدتاً دچار سوختگی‌های درجه سه بودند و همانند سوختگی‌های شیمیایی در بسیاری از آنها نسوج همراه با عضلات بکلی از بین رفته بودند.

دیده‌بان حقوق بشر در غزه در خلال یازده روز بررسی خود از ۲۱ تا ۳۱ ژانویه ۲۰۰۹، به بیست و چهار پوسته جنگ‌افزار دارای صد و پنجاه و پنج میلی فسفر سفید دست یافت، این مناطق عمدتاً مناطقی مسکونی محسوب می‌شدند. این پوکه‌های به‌جا مانده دارای علامت مشخصه‌ای با رنگ سبز روشن بودند که نشان می‌داد در آنها مقادیری از مواد مذکور استفاده شده است؛ علاوه بر اینکه مخازن حمل چنین موادی نیز در معابر، بام‌ها، حیاط منازل و در مدرسه سازمان ملل در بیت‌لاهییا مورد شناسایی قرار گرفت. علاوه بر رنگ مشخصه، استفاده از این مواد در قالب رایحه سیر در مکان‌های مورد استفاده مشخص بود.

البته وزارت دفاع رژیم اشغالگر قدس در گذشته و به‌ویژه در زمان مخاصمه با لبنان در سال‌های ۱۹۸۲ و ۲۰۰۶ نیز از فسفر سفید استفاده کرده بود.^۹ با این حال در آن زمان، رژیم

---

8. military shields

9. In the 2006 war, Israel said it used phosphorus shells "against military targets in open ground," although Lebanese officials claimed civilians had been casualties of its use; see Meron Rapoport, "Israel Admits Using Phosphorus Bombs in Recent Lebanon War," Haaretz, October 22, 2006,

اشغالگر قدس از این مهمات به صورت غیرمستقیم استفاده کرده بود، به این معنا که مهمات مزبور برای شلیک به هدفی نظامی مورد استفاده قرار نگرفته بودند و صرفاً در منورها در کشف اهداف نظامی و جمع‌آوری اطلاعات لازم برای هدف‌گیری مورد استفاده قرار می‌گرفتند. در جریان مخاصمه در غزه، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس از صد و پنجاه و پنج میلی‌متر و همچنین صد و بیست میلی‌متر از این مهمات در گلوله‌ها و مهمات خود استفاده کرد. کارشناسان دیده‌بان حقوق بشر، آثار و بقایای هر دو دسته سلاح را در غزه و بخصوص در مناطق مسکونی کشف کردند. از سوی دیگر به پوکه‌هایی از سلاح‌های حاوی صد و پنجاه و پنج میلی‌متر از این مواد در بمب‌های هوایی منفجره در مناطق مسکونی نیز دست یافتند و طرح بحث مشروعیت توسل به این سلاح‌ها براساس حقوق بین‌الملل عرفی و قراردادی نیز از همین جا به میان می‌آید.

بند سوم) حملات با فسفر سفید به مناطق مسکونی غزه

دیده‌بان حقوق بشر در تحقیقات خود به صراحت به شش مورد که در آن رژیم اشغالگر قدس از فسفر سفید در مناطق مسکونی استفاده کرده بود، پرداخت که به اختصار به چند مورد مهم‌تر اشاره خواهیم کرد.

الف) حمله به مناطق مسکونی تل‌ال‌هوا

مناطق مسکونی تل‌ال‌هوا در جنوب شهر غزه عمدتاً محل سکونت متخصصان و کارشناسان حوزه‌های مختلف دولتی و خانواده آنها بود تا جایی که حتی اهالی منطقه از آن به‌عنوان منطقه امن یاد می‌کردند. نیروی هوایی رژیم اشغالگر قدس در نخستین روزهای عملیات ۲۲ روزه، مکان‌های مشخصی در این مناطق، مانند ساختمان‌های مسکونی وزارت کشور و بخشی از ساختمان‌های وزارت بازرگانی را مورد حمله قرار داد. این وضعیت ادامه داشت تا در ۱۱ ژانویه به درگیری شدیدی میان گروه‌های مسلح فلسطینی و نظامیان رژیم اشغالگر قدس انجامید.^{۱۰}

<http://www.haaretz.com/hasen/objects/pages/PrintArticleEn.jhtml?itemNo=777560>, accessed February 4, 2009. In the 1982,

war, Lebanese medical doctors and western reporters said that white phosphorus shells had killed and wounded civilians, particularly in Beirut. See William E. Farrell, "Battered Beirut Burying Its Dead as Latest Truce Appears to Hold," New York

Times, June 27, 1982, <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?sec=health&res=9C0CE1D7153BF934A15755CA964948260>, accessed February 4, 2009, and Robert Fisk, Pity the Nation (New York: Atheneum, 1990), pp. 282-85.

10. Sakher Abu El Oun, "Israel Says Gaza War Nearing End as Fighting Rages," Agency France-Presse, January 11, 2009, Adel Zaanoun, "Gaza City Pounded by Air Strikes, Tank Fire: Witness," Agence France-Presse, January 12, 2009, and Richard

درگیری در ۱۴ و ۱۵ ژانویه و در زمانی که نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس مجهز به تانک و دیگر تجهیزات نظامی به سمت منطقه تل‌ال‌هوا پیشروی کردند، به اوج رسید و در سحرگاه ۱۵ ژانویه، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس حملات سهمگین خود که در آن از مقادیر قابل توجهی فسفر سفید استفاده می‌شد در این مناطق آغاز کرد. شاهدان را معتقدند این حملات نزدیک به سه ساعت تداوم داشت و در همین زمان، فسفر سفید به کشته شدن چهار غیرنظامی که همگی از اعضای یک خانواده و در حال مسافرت با وسیله نقلیه شخصی بودند، انجامید.^{۱۱} این درگیری‌ها به‌طور متناوب تا چندین روز ادامه داشت. مشاهدات عینی دیدبان حقوق بشر در ۲۲ ژانویه حکایت از به‌کار بردن فسفر سفید در این مناطق داشت. علاوه بر پوک‌های گلوله‌ها و مهمات مصرفی، آثار تخریبی به جا مانده از این مواد در این مناطق به‌خوبی قابل رؤیت بود.

ب) بیمارستان القدس در حوالی تل‌ال‌هوا

حمله نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس به تل‌ال‌هوا، بیمارستان القدس و جمعیت هلال احمر فلسطینی مستقر را نیز هدف قرار داد. بیمارستان در آن زمان نزدیک به پنجاه بیمار داشت و بیش از پانصد مقیم محلی را که برای پناه گرفتن از مخاصمه به بیمارستان هجوم آورده بودند در خود جای داده بود.

ساختمان اداری و دو طبقه عمده بیمارستان با مهمات حاوی فسفر سفید رژیم اشغالگر قدس به آتش کشیده شد. به‌وضوح روشن بود کسانی که در بیمارستان پناه گرفته بودند در زمره غیرنظامیان بوده، مجهز به تسلیحات نظامی نبودند. بنا بر اظهارات ناظر مدیریت خدمات بیمارستان، اشتعال قطعات مهمات نزدیک به ژنراتورهای برق، همزمان با نگهداری بیش از بیست هزار لیتر بنزین، خبر از یک انفجار عظیم در بیمارستان می‌داد. با این حال، حوالی صبح روز بعد آتش‌سوزی با خسارات مالی فراوان از جمله تخریب چندین آمبولانس نزدیک به ساختمان و ذخیره دارویی موجود مهار شد.^{۱۲} کارشناسان دیده‌بان موفق به کشف دو مخزن

Boudreaux and Rushdi abu Alouf, "Israeli Offensive Presses into Gaza City," Los Angeles Times, January 12, 2009.

11. Those killed were: 'Uday al-Haddad, 55, branch manager for Palestine Bank Ihsan, 44, ('Uday's wife) Hatim, 24, accounting student at Islamic University ('Uday and Ihsan's son) Ala'a, 14, pupil ('Uday and Ihsan's daughter).

12. According to the Palestinian Red Crescent Society (PRCS), Israeli military operations in Gaza destroyed three PRCS ambulances and damaged another 16. Human Rights Watch did not investigate the circumstances of each incident.

Palestinian Red Crescent Society, http://www.palestinercs.org/news_details.aspx?nid=158, accessed March 6, 2009.

گلوله حاوی صد و پنجاه و پنج میلی‌متر فسفر سفید در دفتر مدیریت بیمارستان شدند که یکی از طبقه نخست بیمارستان و دیگری از طبقه مجاور آن به این محل انتقال داده شده بود. رنگ سبز کف بیمارستان و شواهد دیگر موجود، نشان‌دهنده کاربرد این مواد در بیمارستان بود.

ج) دفتر مقر نمایندگی سازمان ملل در خصوص پناهندگان خاور نزدیک در شهر غزه
صبح روز پانزدهم ژانویه ۲۰۰۹ به‌رغم هشدار مؤکد و مکرر دفتر نمایندگی، چندین گلوله در حوالی این مقر منفجر شد. شش پوکه منفجر شده در مقر سازمان ملل کشف شد که دست‌کم سه پوکه محتوی فسفر سفید در میان آنها بود. این در حالی است که در آن زمان، دست‌کم هفتصد غیرنظامی در دفتر ملل متحد سنگر گرفته بودند.^{۱۳} بسیاری از تجهیزات آموزشی و همچنین ذخایر فراوانی از مواد غذایی و دارویی در این میان از بین رفتند. آتش‌سوزی مهیبی که متعاقب این حملات رخ داد به مدت دوازده روز، یعنی تا ۲۷ ژانویه ادامه داشت.

کارشناسان دیده‌بان در بیست و هشتم ژانویه ضمن بازدید از این محل به برآورد خسارات وارد پرداختند که در این میان تنها خسارات وارد به تجهیزات دارویی بالغ بر ۳/۷ میلیون دلار بود.^{۱۴} یک نفر از اعضای سازمان ملل و همچنین دو تن از خدمه نیز در این حمله آسیب دیدند.^{۱۵} رژیم اشغالگر قدس در این خصوص همچنان معتقد بود که نیروهای نظامی اش تنها پس از حمله نیروهای حماس از داخل مقر ساختمان به آنجا تیراندازی کرده‌اند. هرچند، متعاقب دیدار دبیرکل سازمان ملل متحد (بن‌کی‌مون) از این مناطق، نخست‌وزیر رژیم اشغالگر قدس، (ایهود اولمرت)، از این بابت عذرخواهی کرد.^{۱۶}

به‌هرحال، علی‌رغم وجود این ادعای دولت رژیم اشغالگر قدس، جان جینگ، مدیر دفتر نمایندگی غزه صریحاً وجود هر سرباز فلسطینی در دفتر را انکار کرد و اقدام نظامی را منحصر به

13. "Attacks Against the UN in Gaza Must Be Investigated," UNRWA statement, January 24, 2009, http://www.un.org/unrwa/refugees/stories/2009/attacks_un_in_gaza_jan09.html, accessed January 26, 2009.

14. Human Rights Watch Interview with Scott Anderson, UNRWA Headquarters, Gaza City, January 28, 2009.

15. "Secretary-General Outraged at Shelling of UN Building in Gaza," United Nations Secretary-General's Statements, January 15, 2009, http://www.un.org/unrwa/news/statements/SecGen/2009/headquarters_15jan09.html, accessed March 6, 2009.

16. Barak Ravid, "Olmert to Ban: Gunmen Fired at IDF Troops from UN Gaza Compound," Haaretz, January 15, 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1055761.html>, accessed February 24, 2009.

نیروهای رژیم اشغالگر قدس دانست.^{۱۷} به گفته اسکات اندرسون، مدیر اداری مقر، بارها درخواست‌هایی مبنی بر توقف اقدامات از سوی مقامات مقر ارائه گردید که نه تنها نتیجه‌ای دربرداشت،^{۱۸} بلکه به بمباران پیوسته نزدیک به یک ساعته مقر نیز منجر شد.^{۱۹}

د) مدرسه سازمان ملل در بیت لاهیا

در هفدهم ژانویه ۲۰۰۹ نیروهای نظامی دست‌کم سه خمپاره‌اندازی را که در نزدیکی مدرسه سازمان ملل در بیت لاهیا قرار داشت و به گفته دیده‌بان حقوق بشر از فسفر سفید در آنها استفاده شده بود به آتش کشیدند. در آن زمان، نزدیک به هزار و ششصد نفر در مدرسه پناه گرفته بودند. دیده‌بان حقوق بشر هیچ قرینه‌ای از وجود گروه‌ها یا نیروهای مسلح در حال عملیات فلسطینی در محل نیافت. این حمله به کشته شدن دو برادر جوانی که در طبقه بالایی کلاس مدرسه بودند و به مجروح شدن مادر و یکی دیگر از بستگان آنها انجامید. مشاهدات دیده‌بان حقوق بشر در ۲۳ ژانویه، یعنی شش روز پس از حمله، مبین وجود فسفر در حال اشتعال بود. شاهدان محلی و همچنین کارکنان فروشگاه‌های نزدیک از صدای مهیب و میزان خسارات این حمله خبر دادند.^{۲۰} به دنبال حملات صورت گرفته علیه مدرسه، کریستوفر گونس سخنگوی دفتر سازمان ملل اعلام کرد تحقیقاتی مستقل در خصوص اینکه آیا اتفاقات اخیر از مصادیق جنایات جنگی محسوب می‌شوند یا نه در حال انجام است.^{۲۱}

۱۷. Ibrahim Barzak and Christopher Torchia, "Israeli Shells Hit UN Headquarters in Gaza Strip; Airstrike Kills Top Hamas Figure," Associated Press, January 15, 2009.

۱۸. Press Conference with UN Emergency Relief Coordinator John Holmes and UNRWA Director of Operations in Gaza John Ging, January 15, 2009, <http://www.unmultimedia.org/tv/unifeed/detail/10679.html>, accessed February 24, 2009.

۱۹. Human Rights Watch Interview with Scott Anderson. On December 27, the first day of Israel's air offensive, an Israeli drone-fired missile struck a group of students outside the Gaza Training College in central Gaza City, across the street from the UNRWA headquarters, killing at least eight. See "Israel/Gaza: Civilians Must Not Be Targets," Human Rights Watch news release, December 30, 2008, <http://www.hrw.org/en/news/2008/12/30/israelgaza-civilians-must-not-be-targets>.

۲۰. Human Rights Watch Interview with Yusuf Daoud, Beit Lahiya, January 27, 2009.

۲۱. "Israel Shells UN School in Gaza," Al-Jazeera.net (English edition), January 17, 2009, <http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2009/01/20091177657498163.html>, accessed February 3, 2009.

مبحث دوم) ارزیابی استفاده رژیم اشغالگر قدس از فسفر سفید علیه مردم غزه در پرتو حقوق بین الملل

به موازات تنظیم و تدوین مقررات و کنوانسیون‌های متعدد بین‌المللی در زمینه ممنوعیت توسل به زور،^{۲۲} ضابطه‌مند کردن وسایل، تاکتیک و تکنیک‌های مجاز در زمان مخاصمه،^{۲۳} دستیابی افراد به ابزار و ادوات و شیوه‌های نوین مخاصمه نیز گسترش یافته است.^{۲۴} به نظر می‌رسد در این رقابت، پیروزی از آن ادوات و تکنیک‌هایی است که هنوز در قالب قواعد قراردادی یا عرفی در نیامده و حقوق حاکم بر آنها در زمان مخاصمه در پرده‌ای از ابهام است. به عبارتی، گرچه کنوانسیون‌های متعددی در خصوص شرایط و چگونگی توسل به برخی سلاح‌های خاص^{۲۵} تدوین شده‌اند، اما تکلیف حقوق حاکم بر سلاح‌ها یا شیوه‌های نوین مخاصمه که هنوز در خصوص آنها ابهاماتی وجود دارد، محل تردید است.^{۲۶} با این حال، کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت توسل به برخی سلاح‌های متعارف خاص، از جمله تعهدات قراردادی است که به‌رغم وجود ابهاماتی در برخی اصطلاحات موجود در آن، طیف وسیعی از سلاح‌های خاصی را که دارای آثار تخریبی غیرتبعیض‌آمیز و مهیب هستند تحت پوشش قرار می‌دهد.^{۲۷}

گفتار اول) نقد موضع رژیم اشغالگر قدس در توسل به مهمات دارای فسفر سفید

بند اول) بی‌ثباتی موضع رژیم اشغالگر قدس در توسل به فسفر سفید در غزه

زمانی که برای نخستین بار رسانه‌های گروهی بحث استفاده از فسفر سفید توسط نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس علیه غزه را مطرح کردند رژیم اشغالگر قدس و نیروی نظامی آن بارها موضع عمومی خود در خصوص توسل به این مواد را تغییر داده، کوشیدند تا با اعلام تحقیقات محلی، استفاده از این مواد را به نوعی توجیه کنند.

22. Jus ad bellum

23. Jus in bello

24. رک. ساعد، نادر، حقوق بشردوستانه و مسائل نوظهور (جنگ‌های پسانوین)، تهران، انتشارات خرسندی، ۱۳۸۷.

25. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction opened for signature Jan. 13, 1993, S. TREATY DOC.NO. 10321, 32 I.L.M. 800, available at http://www.opcw.org/docs/cwc_eng.pdf

26. نظریه مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۱۹۹۶ در مورد مشروعیت استفاده از سلاح‌های هسته‌ای در حقوق بین‌الملل، مؤید بخشی از این ابهامات است. دیوان بین‌المللی دادگستری پس از بررسی اسناد و رویه‌های بین‌المللی دریافت که در حقوق بین‌الملل، نه مجوزی صریح برای استفاده از سلاح‌های هسته‌ای می‌توان یافت و نه قاعده‌ای می‌توان یافت که چنین امری را در حقوق بین‌الملل صراحتاً ممنوع ساخته باشد. (ICJ Reports., 1996, para. 105).

27. <http://www.cwttreaty.com/KeyDocs/cwttreatytext.htm>

روزنامه تایمز لندن برای نخستین بار در ۵ ژانویه ۲۰۰۹ از کاربرد فسفر سفید در غزه خبر داد. روز بعد، سخنگوی نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس طی تماسی با دیده‌بان حقوق بشر اعلام داشت که رژیم اشغالگر قدس از این مواد در جهت رهیابی اهداف مورد نظر استفاده کرده است.^{۲۸} به دنبال این گزارش، دیده‌بان حقوق بشر، مهماتی^{۲۹} را با مقادیر قابل توجهی فسفر سفید کشف کرد. در دهم ژانویه، دیده‌بان حقوق بشر بر مبنای تحقیقات صورت گرفته، گزارش مختصری در خصوص ضرورت توقف استفاده از فسفر سفید در مناطق مسکونی و غیرمسکونی غزه صادر کرد.^{۳۰}

به رغم ادعای نخست این رژیم، عکس‌ها و شواهد غیرقابل رد رسانه‌های جمعی، انکار نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس در توسل به موشک‌های هوایی حاوی فسفر سفید در غزه را غیرقابل دفاع می‌کرد. در ۱۳ ژانویه، رئیس ستاد نیروهای نظامی به کمیته امور خارجی و دفاعی چنین اظهار داشت که نیروهای نظامی رژیم صهیونیستی صرفاً در چارچوبی که حقوق بین‌الملل مجاز دانسته عمل کرده و از فسفر سفید نیز استفاده نکرده‌اند.^{۳۱} در همان روز، نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس نیز به موضع اولیه خود برگشتند و مدعی شدند که هیچ‌گاه از فسفر سفید استفاده نکرده و نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس از سلاح‌های خود تنها در انطباق با حقوق بین‌الملل موجود، یعنی در راستای استتار و نورافکنی بر اهداف نظامی استفاده کرده‌اند. در ۱۳ ژانویه، رئیس گروه نظامی کمیته بین‌المللی صلیب سرخ اعلام کرد که کاربرد فسفر سفید برای استتار یا نورافکنی به هدف براساس حقوق بین‌الملل ممنوع نیست هرچند برای رفع هرگونه شائبه‌ای ادامه داد که کمیته بین‌المللی صلیب سرخ به هیچ وجه گمان نمی‌کند که می‌توان از این مواد در سایر موارد استفاده کرد.^{۳۲}

در ۱۷ ژانویه نیز در بیانیه‌ای رسمی چنین اعلام شد که نباید بیانات قبلی، تأییدی بر اقدام نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس تلقی شود، بلکه ممنوعیت توسل به چنین سلاح‌هایی در

28. Human Rights Watch telephone interview with IDF spokesman, January 6, 2009.

29. M825A1

30. "Israel: Stop Unlawful Use of White Phosphorus in Gaza," Human Rights Watch news release, January 10, 2009, <http://www.hrw.org/en/news/2009/01/10/israel-stop-unlawful-use-white-phosphorus-gaza>.

31. 69 Robert Marquand and Nicholas Blanford, "Gaza: Israel under Fire for Alleged White Phosphorus Use," Christian Science Monitor, January 14, 2009.

32. Bradley S. Klapper, "Red Cross Says Israel Firing White Phosphorus in Gaza, But No Evidence of Improper Use," Associated Press, January 13, 2009.

پروتکل سوم کنوانسیون سلاح‌های متعارف خاص آمده است.^{۳۳} با این حال، رژیم اشغالگر قدس بر این نکته تأکید داشت که موضع صلیب سرخ نیز در راستای تأیید اقدامات رژیم اشغالگر قدس است.^{۳۴}

در نوزدهم ژانویه ۲۰۰۹ رئیس ستاد نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس درباره انتقادات رو به رشد در خصوص توسل به فسفر سفید علیه غیرنظامیان غزه اعلام کرد که او از مأمور اصلی تحقیق در خصوص وضعیت موجود خواسته است تا تحقیقات لازم را در خصوص توسل به فسفر سفید در غزه انجام دهد و در پاسخ به پیگیری‌های مکرر سازمان‌های غیردولتی و برای رفع هرگونه ابهامی در این خصوص، مدعی شد که هیأت تحقیق برای رسیدگی به مسئله، گزارشی به چاپ خواهد رساند.^{۳۵}

در ۲۳ ژانویه، سخنگوی وزیر امور خارجه رژیم اشغالگر قدس ضمن پذیرش استفاده از فسفر سفید در غزه اظهار داشت که این مهمات به شیوه‌ای غیرقانونی مورد استفاده قرار نگرفته است. سپس اظهار داشت که کارشناسان نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس هنوز در حال انجام برخی تحقیقات در این خصوص هستند. وی اظهار داشت که حتی دست‌کم یک ماه پیش از استفاده از این مهمات، در راستای اقدامات منطبق با حقوق بین‌الملل، در حال مشورت در خصوص چگونگی کاربرد و استفاده از این مهمات بوده است.^{۳۶}

به‌هرصورت به‌زعم دیده‌بان، سابقه بازجویی‌های صوری داخلی قبلی و ارائه گزارش‌های ناچیز موجود در این خصوص، بی‌طرفی هرگونه تحقیقات جدی در این خصوص را در حاله‌ای از ابهام فرو می‌برد. به نقل از دیده‌بان، کلنل لیبرمن، رئیس نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس معتقد است حتی طرح اتهام ارتکاب جنایات جنگی علیه مسئولین و فرماندهان نظامی رژیم اشغالگر قدس، نوعی «تروریسم حقوقی» محسوب می‌شود و فاقد مبنای حقوقی قابل اتکا است.

33. International Committee of the Red Cross, "Phosphorus weapons – the ICRC's view," January 17, 2009, available at <http://www.icrc.org/Web/Eng/siteeng0.nsf/html/weapons-interview-170109>, accessed January 28, 2009.

34. 74 See "FAQ - Answers and Questions on the Operation in Gaza," Israel Ministry of Foreign Affairs website, http://www.mfa.gov.il/MFA/Terrorism+Obstacle+to+Peace/Hamas+war+against+Israel/FAQ_Operation_Gaza_Jan_2009.htm, accessed January 29, 2009.

35. Luke Baker, "Amnesty Accuses Israel of Crimes Over White Phosphorus," Reuters, January 19, 2009.

36. 78 James Hider and Sheera Frenkel, "Israel Admits Using White Phosphorus in Attacks on Gaza," The Times, January 24, 2009, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/middle_east/article5575070.ece, accessed February 24, 2009.

بند دوم) ادعای توسل به فسفر سفید توسط حماس از سوی رژیم اشغالگر قدس

در یک موضع‌گیری متقابل، حتی پلیس رژیم اشغالگر قدس در ۱۴ ژانویه مدعی شد که نیروهای نظامی غزه، مخزن جنگ‌افزاری حاوی فسفر سفید در حال حرکت از غزه به سمت رژیم اشغالگر قدس را به آتش کشیده‌اند. سخنگوی پلیس اعلام کرد که این مخزن، صبح آن روز به منطقه‌ای در نزدیکی سدرت^{۳۷} اصابت کرده است. هرچند این امر به خودی خود خسارت جانی یا مالی به همراه نداشته، با این حال پس از انفجار به بروز خساراتی انجامیده است.^{۳۸} البته این مقام از ارائه توضیحات بیشتر و همچنین اجازه حضور کارشناسان دیده‌بان در این منطقه خودداری کرد.^{۳۹} فقدان ادله‌ای متقن در خصوص ادعای توسل به چنین مهماتی از سوی رزمندگان طرف مقابل و شواهد و مدارکی که در این خصوص از سوی دیده‌بان به دست آمد، هرگونه شائبه‌ای را در توسل به این سلاح‌ها از سوی حماس از میان برمی‌دارد. علاوه بر آن، موضع متغیر و متزلزل این رژیم در خصوص توسل به مهمات فسفوری در پی پخش صحنه‌های فجیعی از میزان خسارات و صدمات ناشی از این مهمات، خود قرینه‌ای در توسل به این سلاح‌ها از سوی رژیم اشغالگر است. از سوی دیگر، همان‌گونه که خواهیم دید توسل به فسفر سفید به‌عنوان یک سلاح جنگی از منظر حقوق بشردوستانه بین‌المللی از ممنوعیت مطلق برخوردار است و حتی در قالب مقابله به مثل و یا اعمال تلافی‌جویانه قابل توجیه نیست.

گفتار دوم) اقدام رژیم اشغالگر قدس در توسل به فسفر سفید در غزه از منظر حقوق بشردوستانه بین‌المللی

پس از شروع مخاصمه، همه چیز تحت کنترل و اراده متخاصمین نیست. جامعه بین‌المللی در راستای توجه به آثار مخاصمه، به‌خصوص برای غیرنظامیان، حقوق بشردوستانه بین‌المللی را اعتلا بخشیده است؛ ضمن آنکه توجه و احترام به این مجموعه نیز بر عهده همین جامعه است.^{۴۰} حقوق بشردوستانه بین‌المللی، توسل به مهمات حاوی فسفر سفید را به‌عنوان ابزاری برای استتار نیروی نظامی یا به‌عنوان یک بمب آتش‌زا ممنوع نکرده است. با این حال، کاربرد این مواد را در چارچوب مقررات حاکم بر رفتار نیروهای متخاصم در زمان مخاصمه قاعده‌مند کرده و

37. Sderot

38. "Israel: Hamas Fires Phosphorus Shell," Associated Press, January 14, 2009.

39. Human Rights Watch Interview with Israeli Police Spokesman Micky Rosenfeld, Sderot, January 15, 2009; c.f. Yanir Yagna, "For the First Time, Gaza Militants Fire Phosphorus Shells at Israel," Haaretz, January 14, 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1055472.html>, accessed March 6, 2009.

40. Stacey Meichtry, Pope Speaks Out Against Sophisticated Weapons of War, RELIGION NEWS SERVICE, Dec. 13, 2005.

محدودیت‌هایی برای استفاده از مهمات جنگی به منظور کاهش دادن آسیب به جمعیت غیرنظامی و اموال غیرنظامیان مقرر کرده است. به‌علاوه، جنبه‌های مختلف استفاده از مهمات دارای فسفر سفید، یعنی اثر آتش‌زای آن که آثار سوختگی مهیبی دارد و همچنین اثر پخش شونده آن در بمب‌های هوایی، دغدغه‌های بین‌المللی مضاعفی به همراه دارد.

تحقیقات دیده‌بان حقوق بشر در خصوص توسل به مهمات دارای فسفر سفید در خلال جنگ غزه، به‌خصوص در جایی که نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس عموماً از اتخاذ تدابیر احتیاطی لازم برای کاهش خسارات وارده به غیرنظامیان در کاربرد فسفر سفید قصور کرده‌اند و به‌خصوص در مواردی که از این مواد به شیوه‌ای غیرتبعیض‌آمیز استفاده گردید و به مرگ و زخمی شدن عده زیادی انجامید، اثبات نقض حقوق مخاصمات مسلحانه است.

حقوق بشردوستانه بین‌المللی که باید در این خصوص مورد توجه قرار گیرد، خود مشتمل بر قواعد عرفی و همچنین تعهدات قراردادی و حتی اصول کلی موجود در این زمینه است. در این قسمت، نگاهی به رویکرد منابع حقوق بشردوستانه بین‌المللی در مورد کاربرد فسفر سفید در زمان مخاصمه خواهیم افکند.

بند اول) حقوق بین‌الملل عرفی: منع کاربرد مهمات دارای فسفر سفید در زمان مخاصمه؟

حقوق بین‌الملل عرفی بشردوستانه، ناشی از رویه متداول و مستمر دولت‌ها است؛ از این حیث که از این رویه، تعهداتی حقوقی مورد شناسایی قرار می‌گیرد.^{۴۱} این مجموعه در نتیجه رفتار و عملکرد دولت‌ها در جهت شکل‌گیری تعهدات حقوقی پدید آمده‌اند و در صورتی که به صورت عرف عام درآمد باشند حتی بر مخالفان شکل‌گیری این قواعد نیز لازم‌الرعایه هستند. در صورتی که این رویه و عملکرد مستمر به قاعده حقوق بین‌الملل عرفی تبدیل می‌شود که به الزام‌آور بودن چنین عملکردی، اعتقاد حقوقی^{۴۲} وجود داشته باشد. همان‌گونه که می‌دانیم گرچه ممکن است این قواعد متعاقباً تدوین گردند، اما با این حال، عرفی بودن آنها نیز برای ایجاد تعهد حقوقی کفایت می‌کند.^{۴۳} بیانات و موضع‌گیری‌های رسمی دولت‌ها مدرکی روشن دال بر وجود چنین

41. Restatement (Third) of Foreign Relations Law of The U.S. § 102(2) (1987).

42. *opinio juris*

43. C.f. M. Byers, Custom, Power and the Power of Rules: International Relations and Customary International Law (1999); Guzman, 'A Compliance-Based Theory of International Law', 90 Calif L Rev (2002) 1823; Chinen, 'Game Theory and Customary International Law: A Response to Professors Goldsmith and Posner', 23 Mich J Int'l L (2001); Detlev F. Vagts, International Relations Looks at Customary International Law: A Traditionalist's Defence, EJIL (2004), Vol. 15 No. 5, 1031-1040.

رویه‌ای تلقی می‌شود.^{۴۴} علاوه بر آن، اظهارات محاکم بین‌المللی و دکترین نیز تا حد زیادی در شناسایی و تعیین قاعده عرفی مؤثرند^{۴۵} و به همین مناسبت، نگاهی به مواضع رسمی برخی دولت‌ها در خصوص کاربرد فسفر سفید خواهیم افکند.

حقوق بشردوستانه بین‌المللی (عرفی و قراردادی) برای توسل طرفین به شیوه‌ها و ابزارهای مخاصمه، محدودیت‌هایی در نظر گرفته است و طرفین را ملزم ساخته تا از غیرنظامیان و اسرای جنگی حمایت به عمل بیاورند. اصول بنیادین این حقوق شامل دو اصل «مصونیت غیرنظامیان» و «تفکیک» است.^{۴۶}

رویه متعدد دولت‌ها و همچنین موضع ملل متحد، مبین تمایل به ممنوعیت توسل به مهمات دارای فسفر سفید به‌عنوان سلاح‌های ضد نفر علیه غیرنظامیان است. حتی با وجود اینکه نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس نیز مرتکب استفاده از فسفر سفید به‌عنوان سلاح ضد نفر شده‌اند و علی‌رغم عدم ثبات قطعی در موضع رسمی رژیم اشغالگر قدس در این خصوص، بیشترین اعلام موضع رسمی این دولت، مبین ضرورت عدم کاربرد این سلاح‌ها به‌عنوان سلاح‌های ضد نفر است.^{۴۷} موضع رسمی دولت ایتالیا نیز ممنوعیت مطلق توسل به این سلاح‌ها در زمان مخاصمه است^{۴۸} و به‌نظر دولت روسیه، توسل به این سلاح‌ها حتی در مبارزه با تروریسم فاقد وجهه قانونی است.^{۴۹} دیگر دولت‌ها نیز موضع نسبتاً مشابهی داشته، معتقدند که توسل به مهمات دارای فسفر سفید تنها به‌عنوان استتار و نورافکنی و نه به‌عنوان یک جنگ افزار شیمیایی آتش‌زا در زمان مخاصمه ممکن خواهد بود.^{۵۰} از سوی دیگر، سازمان ملل نیز موضع نسبتاً مشابهی را اتخاذ کرده تا جایی که سخنگوی ملل متحد، توسل به فسفر سفید در جنگ صربستان علیه بوسنی را نقض فاحش قواعد جنگی تلقی کرد.^{۵۱}

44. Restatement (Third) of Foreign Relations Law of The U.S. id.

45. Id. § 103(2)(a), (c).

۴۶. بند ۲ ماده ۵۲، بند ۳ ماده ۵۱ و ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی.

47. Human Rights Watch, Civilian Pawns: Laws of War violations and The Use of Weapons on the Israel-Lebanon Border (1996), available at <http://hrw.org/reports/1996/Israel.htm>

48. Berlusconi Pledges to Stay as P.M. for Next Five Years, AGENCE FRANCE-PRESSE, Dec. 23, 2005.

49. Russian Parliament Condemns U.S. Use of Phosphorus Bombs in Iraq, AFX NEWS, Nov. 24, 2005; also Russian Duma Urges Probe into Iraqi Human Rights, Criticizes U.S., RIA NOVOSTI, Nov. 24, 2005.

50. Joseph D. Tessier Shake & Bake: Dual-USE Chemicals, Contexts, and The Illegality of American White Phosphorus Attacks Iraq, Pierce Law Review December, vol.6, 2007, p.340.

51. Ohn Pomfret, U.N. Gives Evidence of Serb Air Attack on Bosnian Enclave, WASH.POST, Apr. 30, 1995. United Nations spokesman Lt.

به نظر می‌رسد اعلام موضع این دولت‌ها در ممنوعیت توسل به سفر سفید به‌عنوان یک جنگ‌افزار آتش‌زا از این باور حقوقی سرچشمه می‌گیرد که موارد چون آثار تخریبی این مواد و شدت آسیب‌های وارده عدم امکان تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان، عدم رعایت مصونیت غیرنظامیان و شعاع عملیاتی این مهمات، خود از اصول اساسی و بنیادین حقوق بشردوستانه بین‌المللی است. ترکیبی از این باور حقوقی و رویه‌ای که از خلال بیانات و موضع‌گیری‌های رسمی دولت‌ها و همچنین ملل متحد قابل درک است شاهدهی بر وجود چنین عرفی در رویه بین‌المللی دولت‌ها است. و از همین جا بحث عدم مشروعیت سفر سفید به‌عنوان یک سلاح ضد نفر مطرح می‌شود تا جایی که به دلیل آثار وارد، مشابه برخی این مواد را به‌رغم تصریح کنوانسیون سلاح‌های شیمیایی در زمره این سلاح‌ها تلقی کرده‌اند.^{۵۲}

بند دوم) حقوق بین‌الملل قراردادی و ممنوعیت استفاده از سفر سفید در زمان جنگ

بی‌تردید حقوق بشر دوستانه بین‌المللی تا حد زیادی مرهون کنوانسیون‌ها، پروتکل‌ها و معاهدات متعددی است که در این خصوص تدوین شده‌اند. اهمیت و جایگاه بسیاری از قوانین موجود در این اسناد به حدی است که حتی بسیاری از آنها در زمره قواعد حقوق بین‌الملل عرفی درآمده‌اند.^{۵۳} با این حال، به نظر می‌رسد هنوز در خصوص برخی زمینه‌های موجود در حقوق بشردوستانه بین‌المللی ابهاماتی به چشم می‌خورد که یکی از این جنبه‌ها توسل به ابزارها و تکنیک‌هایی است که طرفین درگیر به آنها متوسل می‌شوند.^{۵۴} کشف ادوات جنگی مدرن و تاکتیک‌های نوینی که در اسناد موجود صراحتاً به آنها اشاره نشده یا در برخی موارد کاربردی دوگانه یا چندگانه می‌یابند به این ابهام دامن می‌زند که آیا توسل به این سلاح‌ها با اصول بنیادین حقوق بشردوستانه مغایرتی دارد؟ همان‌گونه که می‌دانیم اصول اساسی حقوق بشردوستانه‌ای که نه‌تنها در اسناد بین‌المللی به آنها اشاره شده، بلکه تا حد زیادی جنبه عرفی نیز یافته‌اند عبارتند از:

۱. رعایت اصل تناسب و اصل تفکیک میان نظامیان و غیرنظامیان و میان اهداف جنگی و اهداف غیرنظامی؛

52. C.f. Physics Professor, IRNA (Tehran), Nov. 22, 2005, available at [http:// dtirp. dtra. mil/ tic/ WTR/wtr_22nov05.pdf](http://dtirp.dtra.mil/tic/WTR/wtr_22nov05.pdf).

53. برای مثال، جایگاه کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ به‌حدی است که بیشتر تعهدات موجود در آنها فارغ از عضویت بر طرفین مخاطمه الزام‌آور است.

54. Bill Boothby, The Law of Weaponry, Is It Adequate?, in M.N. Schmitt and J.Pejic(eds), International Law and Armed Conflict: Exploring the Faultlines, Koninkijke Brill BV. The Netherlands, Martinus Nijhoff Pub., 2007, pp.297-303.

۲. اصل عدم آزادی توسل به هرگونه جنگ افزار در زمان مخاصمه.

الف) رعایت اصول تفکیک و تناسب در زمان مخاصمه

یکی از اصول اساسی حقوق بشردوستانه، اصل تفکیک^{۵۵} است. این اصل مبتنی بر ضرورت تمایز بین رزمندگان و غیررزمندگان و میان اهداف نظامی و غیرنظامی است.^{۵۶} این اصل اساسی و زیربنایی حقوق بشردوستانه، اصول انسان‌دوستانه را به قواعد حاکم بر رفتار متخاصمان پیوند می‌زند.^{۵۷} کاربرد این اصل در حقوق بشردوستانه معاصر در ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی و در نظریه مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری در قضیه سلاح‌های هسته‌ای تقویت شده است.^{۵۸} لذا تفکیک نادرست بین نظامیان و غیرنظامیان مانع از اعمال قواعد رفتاری حقوق مخاصمات مسلحانه بر کلیه کسانی است که به نوعی در مخاصمه درگیر شده‌اند. برای تحقق این امر لازم است تسلیحاتی که طرفین به آنها متوسل می‌شوند به شیوه‌ای مورد استفاده قرار گیرند که متضمن تفکیک میان رزمندگان و غیرنظامیان باشند.^{۵۹}

از طرفی، حملاتی که ناقض اصل تناسب باشند نیز ممنوعند و این حملات آنهایی هستند که به خسارات جبران‌ناپذیر در زندگی غیرنظامیان یا ورود خسارت به اهداف غیرنظامی می‌پردازد که ممکن است در ارتباط با منافع مستقیم و ملموس نظامی قابل پیش‌بینی از حمله باشند.^{۶۰}

درحالی‌که حقوق بشردوستانه این امر را می‌پذیرد که برخی آسیب‌های وارده به غیرنظامیان غیرقابل اجتناب است، کلیه طرفین مخاصمه را در هر زمان مکلف می‌سازد تا میان رزمندگان و غیرنظامیان قائل به تفکیک شده، صرفاً رزمندگان و دیگر اهداف نظامی جنگی را هدف قرار دهند. حمله عمدی به غیرنظامیان ممنوع است،^{۶۱} اما غیرنظامیان نیز تنها در صورتی که به‌طور فعال در مخاصمه شرکت کنند مصونیت خود را از دست می‌دهند.^{۶۲}

55. principle of distinction

56. Nicholas Rengger, "On the Just War Tradition in the 21st Century," *International Affairs* 78, 2 (2002), p. 358.

57. Leslie Green, *The Contemporary Law of Armed Conflict*, (New York: Manchester University Press, 1996), pp. 20-23.

58. *Legality of the Threat on Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, *International Law Reports* 100 (1996), p. 163. See also Yoram Dinstein, *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), p. 82.

۵۹. رک. شهبازی، آرامش، «چالش مفهوم رزمنده در مبارزه با تروریسم»، پژوهش‌های حقوقی، شماره ۱۴، ۱۳۸۶، ص ۷۶.

۶۰. قسمت «ب» بند ۵ ماده ۵۱ پروتکل اول.

۶۱. ماده ۴۸ پروتکل اول الحاقی.

۶۲. بند ۳ ماده ۵۱ پروتکل اول الحاقی.

ب) محدودیت آزادی طرف‌های مخاصمه در توسل به ابزارهای جنگی

ماده ۲۲ مقررات لاهه (۱۹۰۷) در مورد قواعد و عرف‌های جنگ زمینی مقرر می‌دارد که حق طرف‌های مخاصمه در استفاده از وسایل و شیوه‌های جنگی جهت آسیب رساندن به دشمن نامحدود نیست.^{۶۳} ماده ۲۳ همین مقررات، استفاده از سلاح‌های سمی یا زهرآلود، یا توسل به مهمات، جنگ افزارها یا تسلیحاتی را که کاربردشان به درد و رنج زاید می‌انجامد ممنوع کرده است؛ بنابراین، کلیه مهمات و تسلیحات جنگی در زمره سلاح‌های ممنوع محسوب نمی‌شوند و به همین دلیل، توجه به ضرورت‌های نظامی می‌تواند موجبی برای ممنوعیت یا تجویز توسل به جنگ افزارها در زمان مخاصمه باشد.^{۶۴}

اعلامیه راجع به گازهای اختناق آور لاهه در ۱۸۹۹ نیز مقرر می‌دارد که «پرتاب شونده‌هایی که تنها اهداف آنها پخش گازهای زیان آور یا خفه‌کننده است، براساس حقوق بین‌الملل ممنوع است».^{۶۵} معیار مورد نظر این اعلامیه نیز چنین است که آیا سمی بودن اثر غالب پرتاب‌شونده است یا نه.^{۶۶} حتی پروتکل ۱۹۲۵ ژنو در ممنوعیت توسل به چنین ابزارهایی مقرر می‌دارد که «چنین ممنوعیت‌هایی باید به نحو جهان‌شمول پذیرفته شود و به‌عنوان بخشی از مقررات حقوق بین‌الملل همانند وجدان و رفتار ملل مورد توجه و رعایت قرار گیرند».^{۶۷}

حقوق بشردوستانه بین‌المللی همچنین از هدف‌های غیرنظامی که به‌هیچ‌وجه یک هدف جنگی محسوب نخواهند شد، حمایت می‌کند.^{۶۸} حملات غیرقانونی، حمله به اهداف غیرنظامی مانند منازل مسکونی، عبادتگاه‌ها، مدارس، و بیمارستان‌ها است مگر در زمانی که این مکان‌ها هم به‌عنوان اهداف نظامی مورد استفاده قرار گیرند.^{۶۹} علاوه بر آن، براساس حقوق بشردوستانه بین‌المللی نبرد در مناطق مسکونی ممنوع نیست، اما وجود مکان‌های مسکونی، تعهدات مضاعفی

63. Annex to the Convention with respect to the Laws and Customs of War on Land art. 22, Oct. 18, 1907, 36 Stat. 2277, T.S. No. 40, c.f. Christopher L. Budihis, So, You're Going to Iraq? Company Commander Shares Successful Tactics, INFANTRY MAG., Sept. 1, 2004, at 23.

64. Int'l & Operational Law Dep't, Judge Advocate General's Legal CTR. & SCH., Law Of War Handbook 164-65 (2005), available at http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/law-warhandbook-2005.pdf.

65. Declaration Concerning Asphyxiating Gases, July 29, 1899, 32 Stat. 1779, 187 CONSOL. T.S. 453, available at <http://hei.unige.ch/humanrts/instree/1899e.htm>.

66. INGRID DETTER, THE LAW OF WAR 254 (2d ed. 2000).

67. Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous, or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, June 17, 1925, 26 U.S.T. 571, 14 I.L.M. 49.

۶۸. بند (۱) ماده ۵۲ پروتکل اول الحاقی.

۶۹. بند ۲ ماده ۵۲ پروتکل اول، ماده ۱۹ کنوانسیون چهارم ژنو و بند ۱ ماده ۱۳ پروتکل اول در این موارد با ضرورت اعلام مدت زمان مشخصی برای حمله امکان هدفگیری این مکان‌ها را نیز منتفی نمی‌سازد.

را برای برداشتن گام‌های مقتضی در جهت تخفیف خسارات وارد به غیرنظامیان به عهده طرفین درگیر در مخاصمه می‌گذارد.^{۷۰}

«اصل منع رنج و درد زاید»^{۷۱} نیز یکی از اصول مسلم عرفی و همچنین قراردادی بشردوستانه و مکمل اصل «ضرورت‌های نظامی» است.^{۷۲} براساس اعلامیه سن پترزبورگ برای دستیابی به اهداف مشروع در زمان مخاصمه، ناتوان ساختن نیروی نظامی دشمن کافی است و به کارگیری تسلیحاتی که به‌طور بی‌فایده و بیهوده به درد و رنج زاید می‌انجامد با هدف قوانین انسان‌دوستانه مغایرت دارند.^{۷۳}

پروتکل سوم کنوانسیون سلاح‌های متعارف، کاربرد بمب‌های آتش‌زا را ضابطه‌مند می‌کند.^{۷۴} براساس تعریف کنوانسیون: «بمب‌های آتش‌زا به هرگونه سلاح یا مهماتی گفته می‌شود که اساساً برای به آتش کشاندن اهداف یا ورود خسارات جدی به اهداف یا اشخاص از طریق ایجاد حریق یا حرارت یا ترکیب این دو از طریق فعل و انفعالات شیمیایی مواد بر هدف صورت می‌گیرد...».^{۷۵} گفتنی است که فسفر سفید نیز یکی از مصادیق این مواد محسوب می‌شود.^{۷۶} نوآوری مهم پروتکل سوم، ممنوعیت استفاده از این مواد علیه اهداف نظامی مستقر یا موجود در میان جمعیت غیرنظامی است.^{۷۷} حقوق بین‌الملل عرفی حاکم بر مخاصمات نیز استفاده از سلاح‌های آتش‌زای ضد نفر را تا جایی که سلاح‌های موجد رنج و درد کمتری وجود داشته باشند، ممنوع می‌شمارد.^{۷۸}

۷۰. بند ۲ ماده ۵۷ و بند «ب» ماده ۵۸ پروتکل اول.

71. unnecessary suffering

72. International & Operational Law Dep't, Judge Advocate General's Legal CTR. & SCH., Law of War Handbook 164-65 (2005), available at http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/law_warhandbook-2005.pdf.

73. Dietrich Schindler and Jiri Toman(eds), The Laws of Armed Conflict, A Collection of Conventions, Resolutions and other Documents, Geneva, Martinus Nijhoff Pub., Henry Dunant Institute, 1988, p.101. این اصل در بسیاری از اسناد حقوقی دیگر مانند ماده ۱۳ اعلامیه بروکسل ۱۸۶۴ و ماده ۹ دستورالعمل آکسفورد و مجموعه مقررات لاهه ۱۸۹۹ و ۱۹۰۷ نیز آمده است. همین مضمون در عباراتی مشابه توسط کنوانسیون‌های ژنو نیز به‌کار برده شده است. بخش اول بند دوم ماده ۳۵ پروتکل اول الحاقی ورود «جراحات بیش از حد» و «صدمات غیر ضروری» را منع کرده است. برای اطلاعات بیشتر رجوع کنید به: جمشید ممتاز و امیر حسین رنجبریان، «حقوق بین‌الملل بشردوستانه»، «مخاصمات مسلحانه داخلی»، تهران، کمیته ملی حقوق بشردوستانه، ۱۳۸۴، ص ۱۴۹-۱۵۰.

74. Protocol on Prohibitions or Restrictions on the Use of Incendiary Weapons (Protocol III to the CCW), 1342 U.N.T.S. 171, 19 I.L.M. 1534, entered into force Dec. 2, 1983.

۷۵. بخش «الف» بند اول ماده ۱ پروتکل سوم کنوانسیون سلاح‌های متعارف.

۷۶. رک. ساعد، نادر، «کاربرد روش‌ها و ابزارهای نبرد در دیتر فلک»، «حقوق بشردوستانه در مخاصمات مسلحانه»، سیدقاسم زمانی و دیگران (مترجمین)، ۱۳۸۷، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، صص ۱۸۷-۱۹۰.

۷۷. قسمت دوم بند ۲ پروتکل سوم کنوانسیون سلاح‌های متعارف.

78. International Committee of the Red Cross (ICRC), Customary International Humanitarian Law (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), rule 85.

بند سوم) انطباق قواعد عرفی و قراردادی موجود بر عملیات ۲۲ روزه رژیم اشغالگر قدس در غزه

رفتار متخاصمین در نوار غزه در بدو امر تابع قواعد حقوق بین‌الملل عرفی است که در پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو ۱۹۴۹ و همچنین در قوانین لاهه ۱۹۰۷ آمده است.^{۷۹} بیشتر مقررات ذی‌ربط هر دو سند، مبین قواعد حقوق بین‌الملل عرفی است که در رویه بین‌المللی دولت‌ها شکل گرفته و بر تمام طرف‌های مخاصمه (دولت‌ها و گروه‌های غیردولتی) حاکم است. در نتیجه، این قواعد بر حماس و سایر گروه‌های فلسطینی درگیر نیز حکومت دارد. رژیم اشغالگر قدس به عضویت کنوانسیون سلاح‌های متعارف درآمده، اما عضو پروتکل سوم آن نیست. با این حال، یکی از اعضای نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس در سال ۱۹۹۸ چنین اظهار داشت:

«سلاح‌های آتش‌زا ممنوع نیستند... با وجود این به جهت سطح وسیعی که پوشش می‌دهند این کنوانسیون به حمایت از غیرنظامیان در برخورد با این سلاح‌ها می‌پردازد و استفاده از آنها را علیه گروهی از جمعیت غیرنظامی محدود می‌کند... پروتکل نیز استفاده از این سلاح‌ها را در زمان مخاصمه ممنوع نمی‌کند».^{۸۰}

به‌زعم دیده‌بان حقوق بشر هرگونه، استفاده از سلاح‌های آتش‌زا که به رنج و درد زاید منجر شود، ممنوع است.^{۸۱}

به‌نظر دیده‌بان حقوق بشر توسل رژیم اشغالگر قدس به مهمات حاوی فسفر سفید در خلال مخاصمه در غزه به دو شکل، ناقض حقوق بشردوستانه بین‌المللی قلمداد می‌شود.^{۸۲} نخست، توسل عمده نیروهای نظامی رژیم اشغالگر قدس به موشک‌های هوانورد محتوی فسفر سفید

79. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 1125 U.N.T.S. 3, entered into force Dec. 7, 1978; Hague Convention IV - Laws and Customs of War on Land: 18 October 1907, 36 Stat. 2277, 1 Bevans 631, 205 Consol. T.S. 277, 3 Martens Nouveau Recueil (ser.3) 461, entered into force Jan. 26, 1910.JT.

80. Israel, Military Advocate General Headquarter, Laws of War in the Battlefield, 1998, p. 23.

81. Various armed forces prohibit the use of incendiary weapons where it would cause unnecessary suffering. See US Army, Field Manual 27-10 (1956) (the use of incendiary weapons "is not a violation of international law. They should not, however, be employed in such a way as to cause unnecessary suffering to individuals") sec. 36; UK Ministry of Defence, The Manual of the Law of Armed Conflict (Oxford: Oxford University Press, 2004) (white phosphorus "should not be used directly against personnel"), p. 112.

82. Dep't of the Army, The Law of Land Warfare (1956), available at http://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/law_warfare-1956.pdf.

برای استتار در مناطق مسکونی غزه، تعهد دولت رژیم اشغالگر قدس به اتخاذ کلیه اقدامات احتیاطی مقتضی برای کاهش خسارت به غیرنظامیان و اهداف غیرنظامی را نقض کرده است. دوم، توسل نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس به موشک‌های آتش‌زای محتوی فسفر سفید در برخی گلوله‌های خاص به بروز آسیب‌های جدی و نقض اصل حملات بدون تبعیض و عدم رعایت تناسب در زمان مخاصمه انجامیده است.

با توسل به فسفر سفید، به‌عنوان ابزاری برای استتار در میان گروه جمعیت غیرنظامی در غزه، رژیم صهیونیستی ضرورت‌های نظامی^{۸۳} حقوق بشردوستانه بین‌المللی را در اتخاذ اقدامات مقتضی برای رعایت احتیاط لازم جهت اجتناب از ورود صدمه و خسارت جانی به غیرنظامیان را نادیده گرفته است. این دغدغه با مشاهدات دیده‌بان حقوق بشر و عکس‌های موجود در رسانه‌های جمعی نیز تشدید می‌شود.

در برخی قضایایی که به دقت از سوی دیده‌بان مورد بررسی قرار گرفت کاربرد برخی سلاح‌های خاص^{۸۴} که فاقد امکان هدف‌گیری دقیق هستند و شعاع عملیاتی ۱۰۰ تا ۳۰۰ متری اطراف خود را نیز هدف قرار می‌دهند، مشاهده گردید.^{۸۵} سلاح‌های دارای فسفر سفید مورد استفاده نیز شعاع عملیاتی از ۶۳ تا ۱۲۵ متری اطراف خود را هدف قرار می‌دهند. با اینکه سلاح‌های دارای فسفر سفید، آثار کشنده‌ای مشابه با برخی سلاح‌های مورد استفاده دیگر^{۸۶} ندارند، نحوه توسل غیرتبعیض‌آمیز به این تسلیحات نیز نقض قواعد زمان مخاصمه محسوب می‌شود.^{۸۷}

به‌رحال، به‌زعم دیده‌بان، کاربرد سلاح‌های محتوی فسفر سفید در مکان‌های باز (غیرمسکونی) در حقوق بین‌الملل مجاز است، اما توسل به بمب‌های هوایی حاوی فسفر سفید بر مناطق مسکونی غیرقانونی است؛ زیرا جمعیت غیرنظامی را در خطری غیرضروری قرار می‌دهد و گسترش دامنه بمباران منجر به حملات غیرتبعیض‌آمیز بر جمعیت نظامی و غیرنظامی و اهداف نظامی و غیرنظامی می‌شود. از طرفی، فسفر سفید می‌تواند به‌عنوان ابزاری در برابر اهداف نظامی عظیمی مثل انبار مهمات مورد استفاده طرفین قرار گیرد که خود به‌عنوان یک ابزار جنگی مهیب عمل می‌کند.

۸۳. رک. شریفی طرازکوهی، حسین، «سیر تحول تاریخی و مبنای حقوق بشردوستانه، در دیتر فلک»، پیشین، ص ۶۱-۵۷

84. The US M109A3 howitzer called the Doher.

85. Peter Beaumont, "How Israel Puts Gaza Civilians in Firing Line," The Guardian, November 12, 2006 and "Gaza's Kids Collect a Different Sort of Shell," Agence France-Presse, May 29, 2006).

86. C.f. Explosive M107 shell

87. C.f. Memorandum of the German Government Annexed to the Draft of an Approving Statute to the Weapons Conventions, BR-Drs. 117/92, 25.

پیش از این نیز ایالات متحده از سلاح‌های محتوی فسفر سفید در مخاصمه علیه عراق استفاده کرده بود.^{۸۸} با این حال وزارت دفاع این کشور اعلام کرد که از این مواد به‌عنوان سلاح‌های آتش‌زا استفاده نکرده و با این توجیه که از این مهمات صرفاً برای استتار و ایجاد مانع در امکان رؤیت توسط نیروی نظامی عراق استفاده شده، توسل به آنها را قانونی جلوه داد.^{۸۹} به هر حال، به‌زعم برخی فسفر سفید گونه‌ای از «سلاح‌های شیمیایی با کاربرد دوگانه»^{۹۰} است؛ یعنی همانند بسیاری از سلاح‌های شیمیایی دیگر، هم ممنوع است و هم قانونی. به عبارتی هم توسل به آنها در زمان مخاصمه و با رعایت اصول بنیادین حقوق بشردوستانه مشروع است و هم بالقوه اهداف نظامی نادرستی را دنبال می‌کنند.^{۹۱} سخنگوی سازمان ممنوعیت کاربرد سلاح‌های شیمیایی^{۹۲} اظهار داشت که استفاده‌های ممنوع شده از فسفر سفید، به دلیل مسمومیت شیمیایی ناشی از آنها است. با این حال، همان‌گونه که اشاره شد، با توجه به وجود فسفر سفید در چارچوب کنوانسیون سلاح‌های متعارف خاص، در صورت استفاده از این ماده به‌عنوان ابزار در راستای استتار نیروی نظامی و یا نورافکنی بر اهداف نظامی، ممنوعیتی در توسل به آن وجود ندارد. آنچه در وضعیت غزه به‌وضوح توسط دیده‌بان به آن اشاره شد توسل به مهمات دارای فسفر سفید به‌عنوان سلاح‌هایی آتش‌زا در مناطق بسته مسکونی و علیه غیرنظامیان است. این امر دارای هیچ‌گونه توجیهی در حقوق بین‌الملل عرفی و قراردادی نیست و اصول بنیادین حقوق بشردوستانه، مانند اصل تفکیک، اصل منع رنج و درد زاید و رعایت اصل تفکیک میان رزمندگان

۸۸. بنا بر تحقیقات صورت گرفته در این خصوص که: (۱) فسفر سفید برای بیرون کشاندن رزمندگان از محل‌های از پیش تعیین شده‌شان صورت گرفته است تا پس از آن با سلاح‌های متعارف کشته شوند، (۲) از مهمات دارای فسفر سفید در برابر اهداف انسانی استفاده شده است، (۳) توسل به این سلاح‌ها برای ردیابی و نورافکنی بر شورشیان پراکنده استفاده شده است، می‌توان به این واقعیت دست یافت که توسل به مهمات دارای فسفر سفید در جنگ آمریکا با عراق نیز غیرقانونی بوده است زیرا به‌عنوان یک سلاح نبرد ضد نفر علیه رزمندگان و غیرنظامیان عراقی استفاده شده است. رجوع کنید به:

James T. Cobb, *The Fight for Fallujah, Field Artillery*, Mar.- Apr. 2005, at 22, 26, available at http://sill-www.army.mil/famag/2005/Mar_Apr_2005/PAGE24-30.pdf; Earl J. Catagnus, Jr. *et al.*, *Infantry Squad Tactics: Some of the Lessons Learned During MOUT in the Battle for Fallujah*, *Marine Corps Gazette*, Sept. 2005, at 80, 88, available at <http://www.smallwars.quantico.usmc.mil/search/Articles/InfantrySquadTactics.pdf>; Int'l Info. Programs, U.S. Dept of State, *Did the U.S. Use "Illegal" Weapons in Fallujah?*, http://usinfo.state.gov/media/Archive_Index/Illegal_Weapons_in_Fallujah.html (last visited Sept. 23, 2007).

۸۹. Vince Crawly, *Top Military Official Calls White Phosphorus "Legitimate Tool," Int'l Info. Programs*, Dec. 1, 2005, http://usinfo.state.gov/xarchives/display.html?p=washfile_english&y=2005&m=December&x=20051201140216mvy_elwarc0.787594.

۹۰. "Dual-Use" Chemical.

۹۱. Paul Reynolds, *White Phosphorus: Weapon on the Edge*, *BBC NEWS*, Nov. 16, 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4442988.stm>.

۹۲. Organization for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW)

این نهاد مسئول اجرای کنوانسیون منع تولید، تکثیر و ذخیره سلاح‌های شیمیایی است.

و غیرنظامیان و اهداف نظامی و غیرنظامی را نادیده می‌گیرد. نقض فاحش حقوق بشردوستانه بین‌المللی، با قصد قبلی در زمان مخاصمه، چه از روی بی‌احتیاطی صورت گرفته و چه تعمدی در آن وجود داشته باشد، از جمله جرایم جنگی محسوب می‌شود و از این باب مسئولیت کیفری فردی را نیز به همراه دارد.^{۹۳} با این حال، از آنجا که در این مجال قصد پرداختن به مرجع قضایی صالح و مباحث موجود در حقوق بین‌المللی کیفری در این خصوص را نداریم اینک صرفاً به جمع‌بندی آنچه در این مقاله به آن پرداخته شد، اکتفا می‌کنیم.

نتیجه‌گیری

گزارش دیده‌بان حقوق بشر، برگ برنده‌ای برای اثبات اتهام ارتکاب جنایت جنگی رژیم اشغالگر قدس علیه مردم غزه است. استفاده عامدانه این رژیم از مهمات دارای فسفر سفید علیه مردم غزه در جنگ ۲۲ روزه به پنج شیوه قابل احراز است: نخست، بنا بر اطلاعات دیده‌بان حقوق بشر نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس، به‌رغم حملات و مانورهای نظامی قبلی، تا آن زمان هیچ‌گاه از مهمات دارای فسفر سفید در غزه استفاده نکرده بود. دوم، توسل مکرر به تسلیحات هوایی دارای فسفر سفید در مناطق مسکونی تا آخرین روزهای عملیات مبین‌الگو یا سیاست رفتاری خاص از سوی رژیم اشغالگر قدس محسوب می‌شود، نه اقداماتی اتفاقی یا بدون برنامه‌ریزی قبلی در این خصوص. سوم، نیروی نظامی رژیم اشغالگر قدس از صدمات و خسارات وارده در نتیجه توسل به این سلاح‌ها بر جمعیت غیرنظامی غزه آگاهی کامل داشته است. چهارم، در صورتی که رژیم اشغالگر قدس از این مهمات صرفاً به‌عنوان ابزاری در جهت استتار استفاده می‌کرد، می‌توانست از سایر ابزارهای جایگزین دیگر که آثار تاکتیکی مشابهی در تیره کردن صحنه مخاصمه دارند، اما فاقد آثار تخریبی فسفر سفید را هستند، استفاده کند. پنجم، در حداقل یکی از مواردی که دیده‌بان حقوق بشر به‌دقت به ارزیابی آن در گزارش نهایی خود پرداخت، یعنی در حمله علیه مقر دفتر سازمان ملل در امور پناهندگی در غزه، به‌رغم هشدارهای فراوان کارکنان سازمان ملل در شدت و دامنه آثار تخریبی ممکن به جمعیت غیرنظامی از مهمات حاوی این مواد استفاده شد.

توسل به چنین مهماتی، علاوه بر اینکه اصول بنیادین عرفی و قراردادی حقوق بشردوستانه مانند اصل تفکیک، اصل تناسب و اصل منع رنج و درد زاید را نادیده می‌گیرد، آسیب‌های غیرقابل جبرانی برای غیرنظامیان و همچنین محیط زیست منطقه درگیری به همراه دارد. طرح مسئولیت کیفری فردی عاملان و مرتکبین جنایات جنگی در غزه به‌ویژه استفاده

93. ICRC, Customary International Humanitarian Law, pp. 568-74.

وحشیانه از مهمات حاوی فسفر سفید، نه تنها مرهمی بر زخم قربانیان جنگ ۲۲ روزه محسوب می‌شود بلکه فریادی است از سوی وجدان‌های بیداری که پیوسته مدعی‌اند: «هنوز عدالت نمرده است».

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی